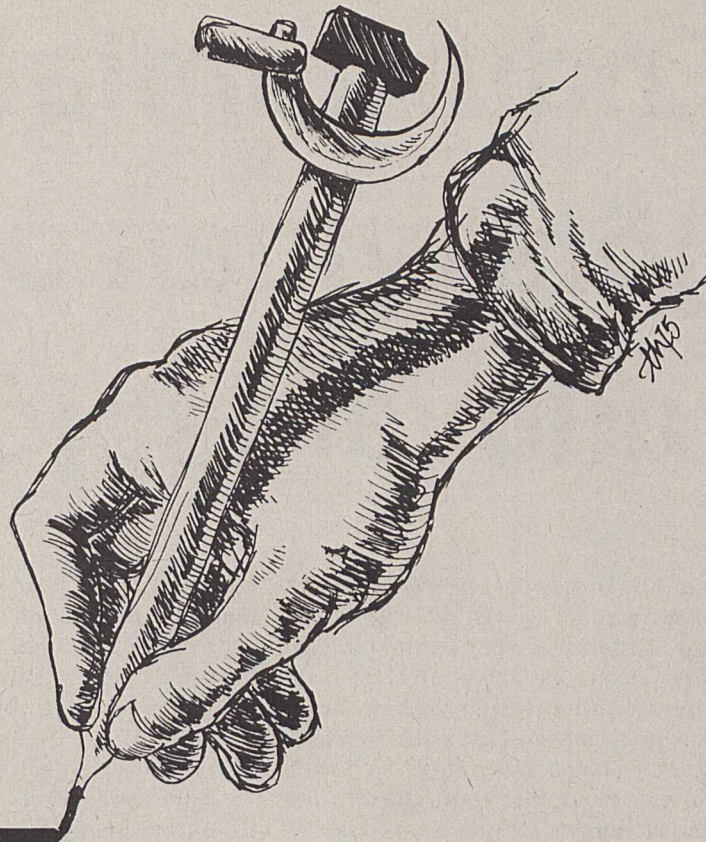

LESBÓK 4

HEIMSMYND MARX-LENÍNISTA

Ekki hefur farið fram hjá neinum, sem fylgst hefur með hreyfingu marx-lenínista, að hún hefur verið í nokkurri varnarstöðu á Íslandi og í ýmsum fleiri löndum allra síðustu ár. Félögum hefur ekki fjölgað og í sumum tilvikum hefur þeim jafnvel fækkað.

Ýmsir hafa haldið því fram að þetta stafi af því sem þeir kalla „skipbrot maóismans“ eða að „heimsmynd marx-lenínista hafi hrunið“. Hafa þeir í því sambandi bent á að minnkandi þróttur marx-lenínísku hreyfingarinnar hafi orðið á sama tíma og mikil og grundvallarleg stefnubreyting varð í Kína. Telja þeir hana orsök þess að „heimsmynd marx-lenínista hafi hrunið“.

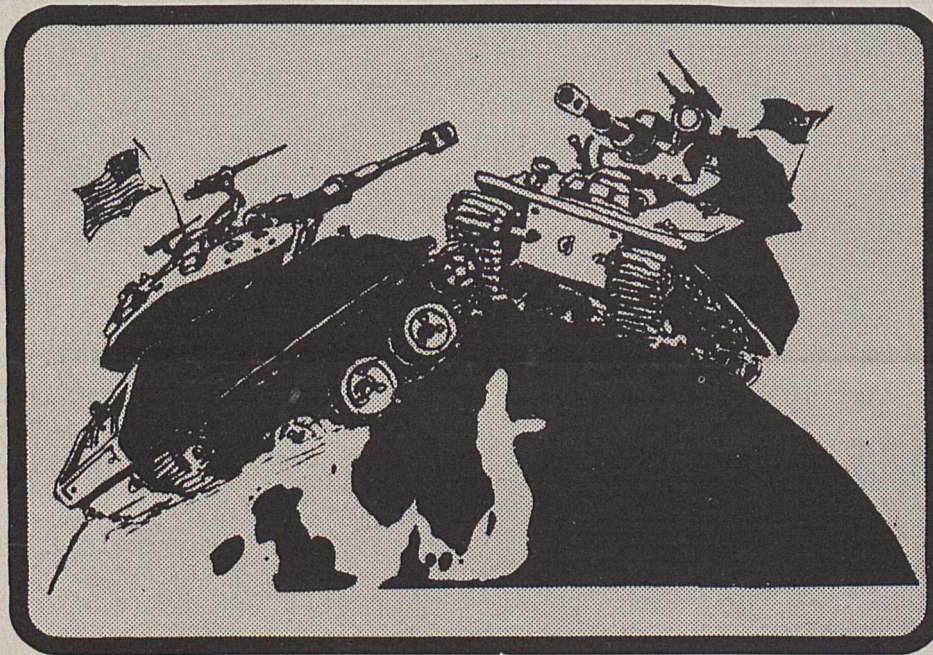
Heimsmynd og stéttarafstaða

Sérhver einstaklingur hefur ákveðna heimsmynd. Hann gerir sér ákveðna hugmynd um umhverfi sitt og tengsl sín við það. Hugmyndir þessar eru í stöðugri mótun og þróun eftir því sem reynsla og þekking viðkomandi á umhverfi sínu eykst.

Á sama tíma tekur umhverfið einnig breytingum sem aftur hefur áhrif á hugmyndir okkar.

Auðvelt er að sjá með samanburði að þessi lýsing er rétt. Heimsmynd Íslendinga á miðöldum var í mörgu ákaflega frábrugðin heimsmynd okkar nú á dögum. Við vitum t.d. að Danir eru ekki óvæfengjanlegt yfirvald og jörðin er hnöttótt. Sömu leiðis má búast við því að afstaða stórs hluta Íslendinga til bandarískar hernaðarstefnu sé önnur en afstaða Víetnama til hennar. Ætli heimsmynd flestra Írana sé ekki mjög ólík heimsmynd okkar? Svona mætti telja upp endalaust. Það er því augljóst að heimsmynd okkar er breytileg eftir stað og tíma.

Ég held að fáir efist um að við lifum í stéttskiptu þjóðfélagi þótt það sé svo aftur túlkað á margan og mismunandi hátt. Þetta stéttskipta þjóðfélag er hluti af því umhverfi sem við lifum í og hefur þar af leiðandi áhrif á heimsmynd okkar. Sumir álíta að sérhver stétt sé nauðsynleg, stéttirnar þarfnist hverrar annarrar, verkamenn fá ekki atvinnu nema atvinnurekendur réki fyrirtæki og atvinnurekendur þurfi verkamenn til að reka þau; friðsamlega samvinna sé

heilinni fyrir bestu o.s.frv. Þessi heimsmynd endurspeglar greinilega stéttarafstöðu borgarastéttarinnar, en margir sem ekki eru borgarar hafa samt þessa afstöðu þar sem þeir lifa í borgaralegu þjóðfélagi og heimsmynd þeirra mótast af því auk þess sem mjög öflugir áróðursmiðlar starfa stöðugt skipulega að því að styrkja þessa heimsmynd.

Önnur heimsmynd, stéttarlega andstæð fyrrnefndri heimsmynd, er heimsmynd þeirra sem líta á auðherrana sem arðræningja sem lifa á vinnu annarra; verkamennirnir hins vegar séu arðrændir og kúgaðir og verði að standa í stöðugri baráttu við auðvaldið til þess eins að skapa sér mannsæmandi kjör. Þessi heimsmynd endurspeglar stéttarlega stöðu verkalýðsstéttarinnar í auðvaldsþjóðfélaginu.

Fasistar og byltingarsinnar.

Af þessum tveim grundvallalegu andstæðu heimsmyndum eru til óendanlega margar birtingarmyndir og afbrigði. Í El Salvador höfum við dæmi um það að hin ríkjandi öfl í þjóðfélaginu líta á sérhvern fátækling með grunsemd og taka hann af lífi tafarlaust ef hann sýnir minnstu andstöðutilhneigingar við stjórnina. Líkin eru svo kölluð föðurlandssvikarar og kommúnistar. Án efa mótast þessar athafnir böðlanna af heimsmynd þeirra þar sem þeir hafa

skipt öllum upp í annaðhvort samherja sem styðja heilagan rétt þeirra til auðæfa landsins eða byltingarsinna og kommúnista sem ekki styðja þá. Ég sé enga ástæðu til að efast um að þetta sé sannfæring a.m.k. sumra í hægri öfgahópnum þar.

Á hinn bóginn höfum við ótal dæmi um heimsmynd verkamanna sem eru svo sannfærðir um að bylting gegn arðrænstéttunum og uppbygging nýs þjóðfélags undir leiðsögn þeirra stétta sem skapa allan auð þjóðfélagsins með framleiðslu sinni sé svo mikilvæg að þeir hika ekki við að leggja líf sitt í sölurnar til þess að komandi kynslóðir fái að lifa í þjóðfélagi sem er laust við arðrán og styrjaldir. Þessi afstaða er hluti af heildarheimsmynd okkar marx-lenínista.

Heimsmynd á vísindalegum grunni

Heimsmynd allflestra byggist upp meira og minna fyrir tilvernað tilviljanakenndra kringumstæðna, ómeðvitað og án þess að þeir séu nema að litlu leyti að reyna markvisst að komast að réttum niðurstöðum um umhverfi sitt.

Framfarir vísinda og vísindalegar rannsóknaraðferðir hafa samt gert okkur kleift að rannsaka umhverfi okkar með vísindalegum aðferðum, tengja saman í eina heilsteypta mynd niðurstöður einstakra vísindagreina, hvort heldur um er að ræða svið

náttúruvísinda eða þjóðfélagsvísinda. Marxísk heimspeki, dialektísk og söguleg efnishyggja, gerir einmitt þetta. Hún beitir vísindalegum aðferðum til að byggja upp og þróa byltingarsinnaða heimsmynd verkalýðsstéttarinnar.

Heimsmynd marx-lenínista er ekki stöðnuð frekar en heimsmynd annarra einstaklinga. Hún er í stöðugri þróun og breytingu, en það sem aðskilur breytingar á heimsmynd marx-lenínista frá breytingum á heimsmynd annarra er að hún er meðvituð og í samræmi við breyttan og stöðugt dýpri skilning á umhverfi okkar jafnframt því sem hún tekur stöðugt tillit til breyttra aðstæðna.

Grundvallarafstaða okkar til umhverfis okkar er þó óbreytanleg og verður ávallt að taka mið af heildarhagsmunum verkalýðsstéttarinnar hversu mjög sem annað kann að breytast.

Heimsmynd okkar og Kína

Af framansögðu má vera ljóst að heimsmynd íslenskra marx-lenínista getur ekki hafa breyst í neinum grundvallaratriðum þó svo að ýmsar pólitískar breytingar hafi orðið í Kína. Þeir sem hætt hafa þátttöku sinni í marx-lenínísku hreyfingunni og finnst að heimsmynd sín hafi hrunið við það kínverskir kommúnistar endurmátu afstöðuna til fortíðar sinnar í ljósi eigin reynslu, eða vegna þess að breytingar á alþjóða- eða innanríkismálum hafa orðið á einhvern annan veg en þeir álíta áður; þessir einstaklingar hafa einfaldlega ekki byggt heimsmynd sína á vísindalegri afstöðu marx-lenínismans. Slíkt fyrirbyggir þó á engan hátt að þeir muni einhvern tímann síðar gera það, því að eins og máltækið segir þá lærum við meðan við lifum.

Umfram allt er þó mikilvægt að gera sér grein fyrir að við getum ekki tekið vélrænt upp heimsmynd kommúnista af nokkru öðru þjóðerni. Heimsmynd okkar mótast alltaf af þeim stað og þeirri stund sem við lifum á. Þetta á einnig við okkur marx-lenínista. Við verðum sjálfir að beita marx-lenínísmannum sem vopni í baráttu okkar og sem tæki til að öðlast rétta þekkingu á umhverfi okkar. Aðeins þannig getum við byggt upp alhliða heimsmynd sem er okkar eigin en ekki skopstæling á heimsmynd annarra.

Endurframleiðsla vinnuafls, fjölskyldan og staða konunnar í auðvaldspjóðfélaginu

Um þessar mundir er mikið rætt um kvennaframboð og um stöðu kvenna í okkar samfélagi. Er það ekki að undra, ef lítið er til þess í hve litlu formlegt jafnrétti kynjanna fyrir lögum, hefur skilað sér í raunverulegu jafnrétti þeirra til starfs og launa, menntunar o.s.frv.

Kommúnistar hafa oft haldið því fram, að kúgun kvenna væri skilgetið afkvæmi auðvaldspjóðfélagsins, en jafnframt lagt áherslu á, að hún væri aðeins hluti stéttarkúgunar þess. Þar af leiðir að kvennabaráttan hefur verið talin hluti stéttaráttunnar og ekki mátt skyggja á hana eða valda „klofningi innan verkalyðsstéttarinnar“. Kannski hefur af þessari ástæðu og vegna rótgróinnar „karlrembu“ samfélags okkar, sem kommar fara ekki varhluta af frekar en aðrir, verið gefin minni gaumur að greiningu á stöðu konunnar á grundvelli fræðikenningar marxismans, en ástæða er til. Í þessari grein verður gerð smá tilraun til að snerta við þessu máli. Í fyrrihluta hennar verður þróun fjölskyldunnar á Íslandi rakin lauslega, og reynt að sýna fram á hvernig hún hefur fylgt þróun og umbyltingu framleiðsluhátta. Þetta er gert í tilraun til að stétja fram hlutlæga stöðu konunnar í samfélagi okkar, í anda þeirrar skoðunar marxismans, að sú hlutlæga staða skýri önnur fyrirbrigði í okkar samfélagi, hvað leynist undir yfirborði þess sem virðist. Í síðari hluta greinarinnar verður síðan gerð tilraun til að greina lauslega frá fræðilegri umræðu um þessi mál, sem staðið hefur meðal norskra kommúnista nú um nokkra hrið.

Þróun fjölskyldunnar á Íslandi

Hálf-lénskir framleiðsluhættir voru ríkjandi á Íslandi fram á 19. öld. Þá tók að myndast hér vísir af auðvalds framleiðsluháttum, er urðu alls ráðandi á mjög skömmum tíma undir aldamótin 1900. Fyrir þá iðnbyltingu sem þessum nýju framleiðsluháttum fylgdi, var íbúafjöldi landsins næsta stöðug stærð. Þannig er talið, að mannfjöldinn á landinu fram á miðja 19. öld hafi aldrei farið fram yfir 50 til 55 þúsund manns. Virst gæti svo, að megin orsaka þess að fjölgun landsmanna yfirsteig aldrei þetta mark, sé að leita í erfiðu náttúru-fari landsins, hallærum og annarri óáran. En sú skýring nægir ekki ein sér, því ef betur er að gáð kemur í ljós, að í þessum eldri framleiðsluháttum voru ríkjandi mjög sterk siðferðileg boð um hverjir mættu stofna til hjónabands og þar af leiðandi fjölskyldu. Meginskilyrði þess að mega stofna til hjúskapar, var að eiga yfir jarðnæði að ráða. Þetta leiddi til, að giftingaraldur var yfirleitt hár og að fjöldi fólks giftist aldrei. Sem dæmi má nefna, að í upphafi 18. aldar voru 3/4 hlutar fólks á landinu á aldrinum 20 til 40 ára ógift.

Upplausnar þessa fyrirkomulags, sem stjórnaði mannfjölda í landinu eftir þörfum hinna gömlu framleiðsluhátta, fer að gæta á 19.öld stórbændum og sveita-

höfðingjum til sárrar armæðu. Á síðari hluta nítjándu aldar verður þessi upplausn algjör, ráðandi öfl í framleiðsluháttum hins hefðbundna samfélags missa gjörsamlega stjórn á einhleypu vinnuafli sínu. Vinnumenn og konur gengu að eigast og þyrptust til ört vaxandi bæja við sjávarsíðuna, til að stunda þar launavinnu, sem þó var mjög oft (langt farm á þessa öld) tengd töluverðum sjálfspurftarbúskap. Samfara þessu verður mikil fjölgun með þjóðinni, svo dæmi sé tekið fjölgaði þjóðinni um 191% frá 1900 til 1979.

Þannig verður mikil breyting á heimilum og fjölskyldugerð. samfara tilkomu framleiðsluhátta auðvaldsins. Í hinu „hefðbundna“ samfélagi, var heimilið bæði framleiðslu- og neyslueining, þar sem allir heimilismenn höfðu sitt hlutverk við öflun og úrvinnslu nauðsynja. Þeir einir gátu stofnað til hjúskapar er réðu yfir jarðnæði, hinna beið húsmennska. Fjöldi vinnufólks var mjög mismunandi eftir heimilum, flest var það á stórbýlum, en ekki verður farið nánar út í þá sálma hér. Með tilkomu kapitalískra framleiðsluhátta taka heimili í landinu æ meir að breytast í tveggja kynslóða fjölskyldu heimili, þ.e. hjón með börn sín (alltaf hefur þó, fram á okkar daga, nokkuð verið um að inni á heimilinum væru einnig eldri foreldri hjóna og/eða barnabörn og jafnvel — tilvonandi — tengdabörn). Jafnframt þessu fær heimilið nýtt efnahagslegt hlutverk, það verður fyrst og fremst neyslueittvangur. Þar fer fram viðhald og endurframleiðsla vinnuafls, sem skipt er á vinnumarkaði (í framleiðslu) gegn neyslueittum. Þannig verða framleiðsla og neylna aðskilin, og til verða sérstök svið endurframleiðslu og framleiðslu, sem öfugt við það sem áður var, eru skýrt aðgreind, annað tilheyrandi „einkalífi“ hitt „opinberu“ lífi.

Eins og fyrr sagði, var allmikið um í fyrstu, að verkafólk við sjávarsíðuna hefði nokkra aukagetu með takmörkuðum sjálfspurftarbúskap. Fólst hún í að heimili höfðu lítinn bústofn, sem gaf af sér afurðir sem unnið var úr og neytt, á heimilinu. Úr þessu dregur þó er líða tekur á öldina og er líklega að mestu horfið eftir 1960. Hlutverk kvenna í hinum nýju framleiðsluháttum varð nær eingöngu starf að endurframleiðslu á heimilum, (meðan) en eiginmennirnir seldu vinnuafli sitt á vinnumarkaði. Þó hefur hlutfall virkra í atvinnulífi meðal fullorðinna ógifta karla og kvenna verið næsta jafnt fyrir bæði kynin alla þessa öld, en munur hefur verið mikill á tegund starfa og tekjum eftir kynjum hjá þessum ógifta hóp. Hins vegar hefur hlutfall þátttöku í atvinnulífi verið mjög mismundandi eftir kynjum þegar lítið er til gifta einstaklinga eingöngu. Þannig sýna manntöl tekin á 10 ára fresti frá 1920 til 1950, að á milli 4 til 6% gifta kvenna stunduðu verulega launavinnu þetta tímabil, hinar hafa nær eingöngu verið bundnar endurframleiðslu störfum á heimilum. Samkvæmt manntalinu 1960 hafa orðið nokkrar breytingar á

Sjaldgæf sjón á hinum kyngreinda vinnumarkaði.

þessu hlutfalli og aðrar heimildir eftir það, sýna enn frekari breytingar. Í manntalinu 1960 eru tæp 18% gifta kvenna taldar virkar í atvinnulífi. Í bókinni jafnrétti kynjanna kemur fram að 1963 hafði tæpt 21% gifta kvenna verulegar launatekjur samkvæmt skattskrá og tæp 37% gifta kvenna höfðu haft einhverjar tekjur. Sama heimild sýnir, að 1970 voru það orðin 35% gifta kvenna sem verulegar launatekjur höfðu, en alls um 53% gifta kvenna höfðu haft einhverjar tekjur. Nýjustu tölur benda til að nú sé hlutfall gifta kvenna sem einhverjar launatekjur hafa, komið í milli 60 og 70% allra gifta kvenna. Þannig virðist sem giftar konur nálgist hröðum skrefum (atvinnuþátttöku) hlutfall gifta karla, sem er yfir 90%. En ekki er allt sem sýnist, þannig er launahlutur kvennanna nokkuð rýr miðað við þetta háa hlutfall. Útreikningar á skattaframtölum ársins 1979 sýna, að af öllum launum sem fóru til gifta einstaklinga, féllu fæp 78% í hlut gifta karla, en rúm 22% í hlut gifta kvenna.

Ef þetta er haft í huga og svo hitt að yfirleitt verður vinna kvenna utan heimilis aðeins viðbótarvinna við heimilisstörfin, verður ljóst að eðlismunur er á atvinnuþátttöku karla og kvenna. Störf kvenna eru lægra metin til launa, þær hafa yfirleitt nær einar á hendi heimilisstörf og barnauppeldi (viðhald og endurframleiðsla vinnuaflsins), en hafa nú á síðustu árum verið kallaður í mun meira mæli út á vinnumarkaðinn, af því er virðist vegna skorts á vinnuafli. Þótt þessi þróun hafi orðið til að endurvekja kvennabaráttuna, þá hefur það á engan hátt orðið til að bæta stöðu kvenna almennt, ef eitthvað má sýna að það hefur orðið til að auka álagið á þeim. Þannig virðist sem aukin eftirspurn eftir vinnuafli, aukin tekjuþörf heimilanna (laun karla nægja ekki til framfærslu), ásamt nokkrum samdrætti í vinnu á heimilinum vegna færri barna á fjölskyldu og „tæknivæðingar“ heimilisstarfanna fyrir tilkomu heimilistækja,

allt hjálpast til, að gera vinnu kvenna utan heimilis jafn algenga og raun ber vitni. Að mínum dómi er þó hér ekki um neina eðlisbreytingu á stöðu konunnar eða fjölskyldugerðinni að ræða, heldur eru sérstök skilyrði sem valda því að hlutfall gifta kvenna sem jafnframt stunda einhverja vinnu utan heimilis vex, þ.e. magnbreyting. Jafnframt sýnir ótrygg staða gifta kvenna á vinnumarkaðinum, að þær eru þar varavinnuafli sem ekki lengur kemur fram í opinberum skýslum um atvinnuleysi, þegar þeim er sagt upp vinnu.

Hvert er eðli kúgunar kvenna?

Við höfum séð af framansögðu, að kynin eru langt frá því að vera jafnsett í íslensku þjóðfélagi. En hver er hin raunverulega orsök þessa kynjamunar eða kúgunar kvenna? Um nokkra hrið hefur farið fram allathygisverð umræða um þessi mál í Klassekampen málagnni norskra kommúnista og hefur það verið hart deilt. Deilurnar hafa snúist um greiningu sem Östein Gullvåg Holter hefur gert á fjölskyldunni og hlutverki hennar í framleiðsluháttum auðvaldsins. Verður nú hér gerð tilraun til að draga fram höfuðatriðin í þeirri umræðu, þótt slík endursögn bjóði heim hættu á einföldun.

Greining Holters gengur í stuttu máli út á það, að fjölskyldan sé í eðli sínu efnahagsleg eining og hún hafi orðið til með nýrri efnahagsgerð, sem einkenndist af karlveldi (patriarki) og einkaeignarrétti. Vinnuafli þarf alltaf að viðhalda og endurframleiða það, samþykkt hveir framleiðsluhættirnir eru. Í auðvaldshagkerfinu, þar sem vinnuaflið er jafnframt gert að vöru, er endurframleiðslan kapitalísk. Vinnu og framleiðslutækjum er beitt til að framleiða skiptagildi (vinnuafli). Því er skipt á vinnumarkaðnum og greiðslan er háð þeirri vinnu sem fór til að framleiða það. Verð vöru ræðst af meðaltals vinnutíma sem til framleiðslu henna

þarf. Eða með öðrum orðum: Greitt er fyrir vinnuaflið samkvæmt gildi þess. Til þess að kapitalísk endurframleiðsla sé möguleg, hafi orðið að skilja hana frá annarri framleiðslu, skapa henni eigið svið, sem samanstandi af fjölskyldunni. Þetta sé grundvöllur fjölskyldunnar í nútíma þjóðfélagi. Hvernig þessi skipan mála leiði af sér kúgun kvenna, komi í ljós þegar athugað er hvernig mismunandi stöður í „fyrirtækinu“ (fjölskyldunni) skiptast kerfisbundið á kynin (heimilisstörf nær eingöngu kvennaverk) og hver það er sem eignast þau gildi er til verða (giftir karlar fá í sinn hlut tæpar 8 kr. af hverjum 10 kr. sem greiddar eru giftum einstaklingum á Íslandi 1979, sjá að framan). Því er nefnilega

þeirra frá degi til dags og einnig til lengri tíma lítið. Þetta sé spurning um hagskerfi, en ekki persónulegt samband eða hagnað. Tilgangur greiningarinnar sé, að sjá grundvöll fjölskyldunnar og samhengið á milli framleiðslu skiptagildis í framleiðslunni og afurða vinnu kvenna, sem eru börn og karlar (þ.e. núverandi og væntanlegt vinnuafli), á sviði endurframleiðslu. Það sé þörf á þessari greiningu, vegna þess hve karlveldið eigi sér djúpar rætur meðal einstaklinganna í samfélaginu, einnig þeirra sem kalla mætti framfarasinnaða.

Önnur gagnrýnisródd á þessa greiningu, heldur því fram að það sé úrelt hjá höfundi hennar, eins og hjá Marx, að eignaafstæður séu grundvallarefnahags-

kvenna. Það sé þetta samsafnaða efnahagslega afl, sem sé grundvöllur félagslegs kynjamunar, grundvöllur tveggja félagslegra kynja, sem aftur sé svo alfa og omega einkvænis.

Tengd síðastnefndu gagnrýninni á greiningu Holters, er sú afstaða sem skýra vill stöðu kvenna í auðvaldsþjóðfélaginu í stöðu þeirra sem varavinnuafli. Þannig séu konur í dag, hlekkjaðar við einhæf og óhagkvæm heimilisstörf (endurframleiðslu), sem hægt væri að leysa á mun hagkvæmari hátt við aðrar framleiðsluafstæður. Kjarninn í kvennakúguninni sé þannig ekki, að konan sé arðrænd í gegnum karla úr verkalyðsstétt, heldur sé hún sett utan við samfélagslífið og hina samfélagslegu fram-

hliðar séu aðskildar. Marx skýri það sögulega ferli sem leiðir til þessa aðskilnaðar, sem veldur því að ráðandi einkenni framleiðslunnar verði að skapa gróða - ekki neysla. Og þar sem þjóðfélagsfræðin sé hin fræðilega greining á efnahagsferlum kapitalismans, þá falli fjölskyldan utan við þjóðhagfræðina. Holter fari í þveröfuga átt, hann setji einstaklingneysluna (endurframleiðslu vinnuafli) aftur upp sem gildisauka-skapandi ferli, og þar með sem hluta af þjóðhagsfræðinni, afbaki þannig marxismann.

Þessu mótmæla fylgendur greiningar Holters mjög kröftuglega og ítreka að ekki sé verið að bera fram áskanir um arðrán á einstaka karla. Heldur sé verið að sýna, að karlveldið sem kerfi, nýti (arðræni) vinnu kvenna í þeim hluta samfélagslegrar framleiðslu sem kallast endurframleiðsla. Því sé eingöngu haldið fram, að karlmenn í flestum para-samböndum standi sem fulltrúar fyrir karlasamfélagið og að þeir í þeirri afstöðu ómeðvitað eða meðvitað nýti konur sem vinnuafli. Þegar karlar fá unnin hin nauðsynlegu heimilisstörf í fjölskyldunni, þá sé það vinna sem nauðsynleg sé til að þeir geti verkað sem vinnuafli, og ef þessi heimilisstörf séu ekki unnin af konum, verði þeir annað hvort að framkvæma þau sjálfir eða að fá aðra til þess gegn greiðslu. Bæði þeir sjálfir og hinir einstöku vinnuaflikaupendur hagnist á því að konur vinni þau. Um þau mótrök við greiningu Holters, sem segja að hluti kvennakúgunarinnar kosti mikil verðmæti, það kosti að halda konunum inni á heimilunum. Kostnaðurinn liggir í miklum viðbótarframfærslukostnaði karla og fleiru, en ekki síst í því að auðmagnið nái ekki allri mögulegri vinnu út úr útvinningi giftum konum. Þessum rökum svara meðmælendur greinarinnar, með að halda fram að hagnaðurinn af þessu kerfi sé miklu meiri en kostnaðurinn. Aðalatriðið er, að auðmagnið fær „fyrsta flokks vinnuafli, sem áorkar meiru í vinnu sinni vegna beinnar og óbeinnar endurframleiðslu þess, sem konur inna af hendi óbargað á heimilunum. Jafnframt sé þetta vinnuafli töluvert dýrara á markaðnum af þessum sökum, og eftir því sé sérstaklega sóst.

Þannig sé endurframleiðslan samfélagslega nauðsynleg vinna skipulögð á sérstakan hátt (á annan hátt en hin beina framleiðsla) í auðvaldsþjóðfélaginu. Öfugt við aðra vinnu, er hún látin af hendi án þess að greiðsla komi fyrir. Gagnrýni á kenninguna, sem hafnar henni á þeim forsendum að endurframleiðslan sé ekki framleiðsla í kapitalískum skilningi (þar sem ekki sé samfara henni auðmagnsupphleðsla), sé þröngsýni sem afneiti efnahagslegum aðstæðum þar sem peningar eru ekki hinn beini skiptamiðill. En það atriði eigi aðeins við um annað af tveim höfuðvinnuferlum í samfélaginu.

Við látum þessa takmörkuðu endursögn á þessari umræðu nægja hér. En í lokin kemur hér bein tilvitnun í Holter sjálfan, þar sem hann gerir grein fyrir skoðun sinni á mörgum þeim mótrökum sem fram hafa komið við kenningu hans og almennt á afstöðu verkalyðshreyfingarinnar, sósíalista og síðast en ekki síst ráðandi afla í sósíalískum ríkjum í gegnum tíðina, til stöðu kvenna:

„Aftur og aftur hefur verkalyðshreyfingin sviðið konur, og kenningum marxismans hefur verið beitt til að vekja þá fordóma, að líf og vinna kvenna hafi minni þýðingu í samfélaginu, hún sé ekki jafn „efnahagsleg“ eða jafn „samfélagsleg“ og vinna og líf karla. Aftur og aftur hefur þessi hreyfing einnig sviðið það mikla markmið sitt, stéttlaust samfélag, samfélag þar sem hvorki líf-fræðilegur munur né annar munur jafngildi stéttaskiptingu.“ KrKa

Hefur þróunin leitt til eðlisbreytingar á fjölskyldunni í auðvaldsþjóðfélaginu?

ekki þannig varið, að þeir sem vinna við að búa til (skapa) vinnuhæfni (vinnuafli) (þ.e. fyrst mæður síðan eiginkonur/unnustur) fái greitt fyrir í hlutfalli við verð vinnuafurða þeirra, sú greiðsla kemur í hlut vörunnar sjálfrar (vinnuafli). Því öfugt við aðrar vörur, er varan vinnuafli jafnframt sjálfráða einstaklingur. Vegna þessara eignarafstæðna muni vinna kvenna við endurframleiðslu aldrei verða uppspretta neins auðs (valda) henni til handa -hún getur aldrei eignast vinnuafurðir sínar. Þannig er vinnuaflið sem notað er á heimilinu ekki eigin söluvara kvenna (öfugt við vinnuafli í framleiðslu), því geta konur aðeins ráðstafað á heimilum. Konur geta valið milli karla til að stofna til fjölskyldu með, en fyrir lang flestar þeirra er ekkert val út úr þessu „kerfi“, sem skikkar á þær óbargaðri vinnu við endurframleiðsluna. Um leið fái karlar greitt á vinnumarkaði fyrir vinnuafli sitt, samkvæmt þeirri vinnu er fer til endurframleiðslu þess. Þannig komi til persónulegur hagnaður karla þótt í smáu sé, af þessu fyrirkomulagi.

Einmitt fyrir þetta síðasta atriði, hefur kenningin verið harðlega gagnrýnd, því haldið fram að hún sé afurð „femíníks“ hugarburðar íklædds hagfræðilegum hugtökum. Þannig séu karlar úr verkalyðsstétt taldir eiga hlut í arðráni kvenna ásamt auðherrunum og þannig gerðir samábyrgir. Þessu hafa málsvarar kenningarinnar svarað með því að benda á, að karlveldi nútímans sé efnahagslegt kerfi grundvallað á auðmagni, en ekki á persónulegu valdi karla. Þannig séu einstæðir karlar og konur óhagkvæmilegar hliðar afurðir þessa kerfis og dæmið um einstæar mæður, sem ef til vill verða harðast úti í þessu kerfi, sýni ljóslega, að þótt þær séu undatekningatilfelli, því hluti af beinum hagnaði (persónulegum hagnaði) karla falli brott, þá sé niðurstaðan sú sama. Auðmagnið slær hendi á óbargaða vinnu kvenna, bæði vinnu

afstæður að baki fjölskyldunni. Þessi skoðun sé tilkomin vegna ástandsins eins og það var á dögum Marx, þegar konur nutu ekki fullra réttinda. Þær misstu efnahagslegt sjálfstæði er þær gengu í hjónaband og nutu jafnvel ekki foreldraréttar yfir börnum sínum. Nú á tímum séu konur í flestum þessum auðvaldslöndum orðnar mynd og formlegt jafnrétti ríki. Þannig hafi eignaafstæður breyst á róttækan hátt, ekki sé annað eftir af þeim gömlu, nema einka- (privat) framfærsla hverrar fjölskyldu. Í dag stöndum við frammi fyrir þróun þar sem nýjar efnahagsaðstæður leiða til að hin hefðbundna borgaralega fjölskylda leysist upp og gömul tilfinningabönd riða til falls. Í þessari þróun sé falin jákvæð hlið, þar sem hún leggur grundvöll að nýju frelsi og fyrir nýrri jafnstöðu kynjanna. En einnig hefur hún á sér neikvæða hlið í auðvaldsþjóðfélaginu, þar sem það hefur ekkert til að setja í stað þeirrar fjölskyldu sem er að úreldast. Að skapa nýjar tilfinningar og ný félagsleg tengsl sé langt ferli, sem krefjast efnahagsgrundvallar, sem kapitalisminn geti aldrei skapað.

Fylgendur greiningar Holters hafna því alfarið, að eðlisbreyting hafi orðið á grundvelli fjölskyldunnar í auðvaldsþjóðfélaginu. Þeir segja þessar breytingar eingöngu magnlegar (t.d. fleiri giftar konur vinna heimilis en gerðu áður), en eðli fjölskyldunnar sé óbreytt. Þannig sé það svo nú, að er karl og kona ganga í hjónaband séu þau oftast nokkuð jafnstæð í launatekjum. Munurinn á milli kynjanna verði nú mestur síðar á ævinni, þegar launamismunurinn sé orðinn margfaldur. Einmitt þetta sýni, að einkvænið sé í sjálfu sér efnahagslegt og verja verði hina marxísku greiningu, sem gangi út á að sjá raunverulegar afstæður sem liggja að baki hinu peningalega yfirborði í samfélaginu. Saman tekið hafa karlar heildar efnahagsleg yfirtök á konum og vinnuafli karla hafi aðra efnahagslega virkni fyrir auðmagnið, en vinnuafli

leiðslu. Þannig hafi Holter alveg litið framhjá tilkomu iðnaðar varavinnuafli, sem lögmálsbundinnar afleiðingar auðvaldsþróunarinnar. Þróunin sé sú, þar sem sami fjöldi verkamanna framleiði stöðugt vaxandi gildi, eigi sér stað minkun í eftirspurn eftir vinnuafli. Á þennan hátt verði til skipting vinnuafli í „fyrsta og annan“ flokk (vinnuafli karla og vinnuafli kvenna). Ekki á grundvelli umhyggju kapitálmans fyrir endurframleiðslu mannsins, heldur á grundvelli lögmála hinnar kapitalísku framleiðslu. Kapitalisminn hafi ekki þörf fyrir að nýta allt vinnuafli fullkomlega, þvert á móti er það venjulegt að hlutar af verkalyðsstéttinni gangi alveg eða að hluta atvinnulausir, m.a. stórir hópar kvenna. Öll söguleg reynsla sýni einnig, að þegar vinnuafli sé þörf í framleiðslunni verði tillit til endurframleiðslu barna og karla að vikja.

Önnur gagnrýnisródd á greiningu Holters ítrekar þessi atriði og bendir á hvernig Marx sýni fram á hlutverk fjölskyldunnar í þeim framleiðsluháttum sem ríktu fyrir tilkomu kapitalismans. Í þeim miðaði framleiðslan að neyslu, að viðhaldi einstaklings, fjölskyldu eða hópsins. Með öðrum orðum, hið efnahagslega markmið var framleiðsla notagildis. Einkennandi fyrir kapitalismann hins vegar, er að framleiðsla og neysla eru aðskilin. Framleiðslan er ekki legur til að skapa notagildi og endurframleiða framleiðandann sjálfan, heldur til að skapa gildisauka og endurframleiða auðmagnið. Einstaklingsneysla verkamanna sé auðvitað nauðsynleg forsenda auðvaldsframleiðslu, í og með verkamennirnir verða að endurframleiða vinnuafli. En yfirleitt falli hin einstaklingsbundna neysla utan við hið kapitalíska efnahagsferli. (Verkamenn skipta vinnuafli gegn neysluvörum, einföld vöruskipti, ekkert gildisauka ferli). Við eldri framleiðsluhætti í landbúnaði hafi fjölskyldan stórt hlutverk, vegna þess að sameining framleiðslu og neyslu einkenni hið efnahagslega ferli. Auðvalds-hagkerfið byggir hinsvegar á að þessar

Í allmarga áratugi hefur íslenska flokkakerfið reynst allstöðugt, ef undan er skilinn lítilsháttar hreyfanleiki milli flokka, einkum Alþýðuflokks og Kommúnistaflokksins/Sósíalistaflokksins og myndun nokkurra skammlífra smáflokka. Frá því að Kommúnistaflokkur Íslands var stofnaður 1930 hafa ekki neinar umtalsverðar nýjungar komið fram, og er það í samræmi við það til-
tölulega stöðuga ástand efnahagsmála sem hefur einkennt árin eftir stríð.

Skeiði stöðugleika er að ljúka

Nú má öllum vera ljóst, að hinn kapitalíski heimur stendur á tímamótum. Blómaskeiði er að ljúka, spenna eykst, en samtímis á sér stað ein sú mesta tæknibylting sem gengið hefur yfir mannkynið frá upphafi örtölvubyltingar. Sumir vilja ganga svo langt að jafna henni saman við landbúnaðar-
byltinguna á árdögum menningar og iðnbyltinguna á 17. og 18. öld. Þessar stórstígu framfarir auka enn á innri spennu kapitalismans og vandræði hans, svo hlálegt sem það er.

Ævinlega þegar eitthvert hlýviðris-skeið kapitalismans er á enda runnið, hafa auðhyggjumenn þess tíma orðið jafn mikilli undrun slegnir þegar þeim hefur opinberast, að þau meðöl sem síðasta isaldarskeið hlaut óhjákvæmlega að knýja menn til, skuli ekki reynast óbrigðul trygging hins eilífa sumars. Þegar úrræði Keynes, sem hretviðri heimskreppunnar þröngvuðu uppá auðvaldsheiminn reynast gagnslaus, er í örvæntingu gripið til gamalla efnahags-
úrræða í nýjum búningi, sem í mesta lagi geta flýtt Hrunadansi þeim sem kapitalisminn stígur og lagt en þyngri byrðar á bók almennings. Þar sem sú efnahagsstefna sem boðuð er af þeim Friedmann og Hayek, að ógleymdum Hannesi Hólmsteini, gleymir í dýrkun sinni á blindum lögmálum markaðarins, að „hafsfýni“ hinna snauðu og hinna ríku stjórnast af mjög svo ólíkum forsendum, geta þær ekki annað en skerpt mótsetningarnar milli launavinnu og auðmagns.

Þetta sjá hinir varfærnari sem ekki vilja fórna ávinningum Keynes-stefnunnar. Þessvegna standa íhaldsflokkar heimsins frammi fyrir klofningi, þar sem Gunnarar og Geirar flokkana eiga í útistöðum.

Ringulreið til vinstri

Á sama hátt leiðir þetta ástand til klofnings í þeim flokkum til vinstri sem hneigst hafa til hægfara umbóta í anda Keynes og horfið frá byltingarstefnu eða róttækri umbótastefnu. Óánægjan hefur farið vaxandi innan flestra jafnaðarmannaflokka Evrópu svo og flokka Evrópukommúnista. En einnig sú andstaða (sbr. til dæmis Spánn nú nýverið) getur enganveginn runnið í einum farvegi. Því veldur m.a. ólíkt mat á þróun sósíalismans síðustu áratugi, einkum Sovétríkjanna sem standa einsog Berlínarmúr í vegi sósíalískrar skoðana-myndunar meðal almennings á Vesturlöndum.

Svigrúmið á vinstri vængnum

Þessar mótsetningar setja mark sitt á íslensk stjórnsmál um þessar mundir. Klofningurinn í Sjálfstæðisflokknum, vaxandi óánægja innan AB og „harmleikurinn“ í Alþýðuflokknum birtir okkur ljóslega þann vanda sem flokkarnir eiga við að stríða, en einnig þá almenntu tilvistarkreppu sem þjakar „vinstriflokkana“. Augljóslega er ekki lengur svigrúm fyrir tvo umbótasinnnaða

Íslensk stjórnsmál á tímamótum

stjórnsmálaflokka. En um leið á byltingarstefna enn erfitt uppdráttar eftir áföll síðustu áratuga. Áföll sem hröktu forvera AB stöðugt lengra í átt til þeirrar hreinræktuðu umbótastefnu sem AB rekur í dag. Spurningin sem blasir við nú er einfaldlega sú, hvor muni láta undan þegar til lengdar lætur Alþýðuflokkur eða -bandalag. Allengi hefur allt bent í þá átt að AB muni þjarma að AF til ólífis. En hefðin er sterk, og enn er Alþýðuflokkurinn til, bæði af vana og svo líka vegna nokkurra óvæntra tilþrifa upp á síðkastið. En „populískir“ sprettir nokkurra stórstirna eru ekki líklegir til að leggja varanlegan grunn undir tilveru Alþýðuflokksins. Á endanum verður flokkurinn að gera upp við sig hvort hann ætlar að halda áfram að hupa undan hægrískrið AB, ýta á móti, umlykja, eða jafnvel sameinast því.

Nýlegar skipulagsbreytingar Alþýðuflokksins verður að skoða í ljósi þess vanda sem nú blasir við flokknum. A.m.k. sumir sem styðja þessar tillögur gera sér grein fyrir vandanum og líta á þær sem skref í þá átt að teygja arma Alþýðuflokksins utanum bandalagið.

Gengur franska dæmið upp?

Fyrirmyndin er frönsk, en einmitt í Frakklandi hefur jafnaðarmönnum tekist það sem hér lendum skoðana-bræðrum (um sumt) þeirra hefur mistekist; að stilla „Kommúnistaflokknum“ upp við vegg. Nú ber reyndar að hafa það í huga, að „Kommúnistaflokkurinn“ franskí (KKF) og Alþýðubandalagið íslenska eru um margt eða flest harla ólíkir flokkar, einkum nú þegar KFF hefur lát-
ið af hinum „evrópu-kommúnisku“ tilhneigingum sínum og tekið upp beina þjónkun við Moskvuvaldið, en AB á hinn bóginn hefur um nokkuð langt skeið rekið mun sjálfstæðari stefnu. (Þó verður að gera ráð fyrir óbeinum áhrifum fyrri tengsla og einnig fyrirfinnast þar sauðtryggir Moskvusinnar sem reglulega reykja friðarpípur með Bréneff & co og bera með sér boðskap hans til baka.) Það væri mikil sjálfsblekking

ef áhangendur frönsku leiðarinnar sæu ekki þennan mun. Það má líka benda á að franskir sósíalistar hafa eflst á kostnað KFF vegna þess að þeir hafa verið ódeigir við að hafa við hann samstarf.

Því fremur hlýtur slíkt að eiga við hér, sem AB er orðið mun hagvanara í röt-
nögðum bithögum íslenskrar umbótastefnu en KFF í þeim frönsku.

Alþýðuflokksfárið

Það vakti undrun þegar til spurðist, að einstaklingar úr Alþýðuflokknum og Kommúnistasamtökunum sætu á dularfullum pilsnerdrykkjufundi og skipulegðu samsærið um „yfirtöku“ kommúnista í Alþýðuflokknum. Þetta virðist fráleitt. Því væri ekki úr vegi að athuga hvaða forsendur eru fyrir slíkum voðaverkum og hvað í þeim felst í raun.

Fræðilega opnar sú skipulagsbreyting sem nýverið var gerð á Alþýðuflokknum þann möguleika, að innan hans starfi kommúnískur hópur með fullu athafna- og málfrelsi. Þótt stefna hans væri í veigamiklum atriðum frábrugðin eða andstæð stefnu flokksins er slíkt matsatriði sem verður að metast af leiðtogum fólksins hverju sinni.

En hvað merkir þetta í raun? Ekkert nema það að geti KS starfað innan sömu flokkssamtaka og þeir kratísku steingerfingar sem hingað til hafa helst haft það fyrir stafni að berjast gegn kommúnisma, enda hlýtur slíkt hið sama að gilda um sérhver önnur vinstrisamtök, m.a. AB sem vitanlega stendur AF mun nær. Í raun er þetta sem róttækir kratar ættu að setja fram.

Vinstri fylkingu?

En er það mögulegt að slík sameining geti orðið? Og ef svo er, gæti hún staðið stundinni lengur án þess að tæst sundur í nýrri sprengingu? Ef svo, er það þá möguleg eða réttlæt看anleg baráttulist kommúnista, að starfa innan umbótaflokks, án þess að gerast ábyrgur fyrir stefnu hans?

Ef við athugum fyrst stefnumun AF og AB kemur í ljós að þessa flokka greinir aðeins á í einu veigamiklu máli, þ.e. herstöðvamálinu. Önnur deilumál ráðast mjög af stjórnarþátttöku hverju sinni þótt blæbrigðamunur sé einhver. Skipulagslega hafa þeir fram til þessa heldur ekki verið ólíkir, báðir fámennir, skrifræðislegir og ólýðræðislegir. Skipulag flokkanna nú er reyndar ekki það sem máli skiptir, því einmitt það yrði að breytast við slíka sameiningu, ella héldist bandalagið ekki stundinni lengur. Í slíku bandalagi yrði það að vera skýlaus réttur sérhvers minnihluta að boða og breiða út aðra stefnu en meirihluti flokksins hefði, einnig í kosningum. Með því að val fulltrúa í valdastöður flokksins yrði í samræmi við höfðatölu hverra flokkssamtaka yrði öllum aðilum tryggður réttur í samræmi við fylgi. Þannig gætu til dæmis herstöðvaandstæðingar starfað innan flokksins án þess að óttast að hlutur þeirra yrði fyrir borð borinn.

En hvað er þá unnið með myndun svo sundurlauss bandalags? Ef til vill virðist það ekki margt. Slík umbylting stjórnmálaflokka kemur ekki í stað þeirrar virku fjöldabaráttu sem ein getur fært almenningi verulegar hagsbætur. Þó má ekki vanmeta möguleika á auknu samstarfi um brýn umbótamál. Hitt varðar þó meiru að samkeppnin milli flokksfélaga sem óhjákvæmilega yrði gæti hleypt lífi og fjöri í pólitískt starf. Hún hvetur til aukinnar virkni og gerir mörgum þeirra sem gömlu flokkarnir hafa einangrað frá pólitísku starfi keift að taka þátt, án þess að gerast undirgefnir æðstu valdaklíkum stjórnmálaflokkanna. Ástandið í slíkum stjórnmálaflokki yrði óstöðugt og það er gott!

Byltingarstefna — umbótastefna

En hvað um kommúnista? Getur byltingarstefna þrífist innan umbótaflokks? Myndi samlífið með endurbótasinnnum binda svo hendur kommúnista, að þeim yrði ókleift að koma fram sem sjálfstætt afl.

Meginhættan sem fylgir þátttöku í ámóta bandalagi og lýst er hér að ofan, er sú að svo mikil orka fari í innan-flokksstarf, að lifandi fjöldatengsl rofni eða náist ekki. Hér er þó rétt að gæta þess að möguleikar jafnlitilla vinstrihópa og t.d. KS eða Fylkingarinnar til þess að hafa veruleg áhrif á fjöldabaráttu eru fyrirfram litlir og þau litlu tengsl sem fyrir eru þurfa allsekki að tapast. Einhver mun benda á að hér sé verið að ala á sáttfýsi við tækifæris-sinna. Svo er þó raunar ekki í sjálfu sér fremur í neinu öðru samstarfi við önnur öfl en byltingarsinnuð. Samstarf er ekki sama og sáttfýsi við rangar hugmyndir heldur þær af hugmyndum samstarfsaðilans sem eru réttmætar.

Hvað nú?

Engin af þeim hugmyndum sem hér eru lauslega settar fram eru nálægt því að vera í sjónmáli. Höfundur þessara orða á ekki von á neinum stórbreytingum næstu misseri eða jafnvel ár. Atburðir síðustu missera hafa þó gefið tilefni til hugmynda sem verðar eru ihugunar. KS munu litlu breyta ein og sér þó fegin vildu, meðan styrkleiki þeirra er á núverandi stigi. KS þurfa tíma til endurmats fyrri stefnu. Aðeins að því loknu geta þau tekið nokkra skynsamlega afstöðu til þessa máls. Því aðeins að um almenna hreyfingu verði að ræða á öllum vinstri væng íslenskra stjórnmála er þess að vænta að athafnir KS skili nokkrum árangri.